

ՉԱՎԵՆ ՍՄԲԱՏՅԱՆ

Երևանի քաղաքապետարանի աշխատակազմի
իրավաբանական վարչության վարչական
իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի
քննության բաժնի պետ,
Հայաստանի եվրոպական համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՉԱՆՅԱՆՔԸ ԾԱՅՐԱՀԵՂ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՍ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱԿՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼԸ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՅԱՌՈՂ ՀԱՆԳԱՍԱՆՔ

Սույն գիտական հոդվածում հեղինակն անդրադարձել է անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտներին՝ որպես վարչական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների: Վերլուծվել են դրանց իրավական բնույթը, կիրառման պայմանները և դրա շրջանակներում համաչափության սկզբունքի հետ առաջ եկող զուգակցումները: Հոդվածում այս երկու ինստիտուտները դիտարկվում են որպես ինքնապաշտպանության իրավական մեխանիզմներ, որոնք ապահովում են իրավական արժեքների հավասարակշռություն և թույլ են տալիս բացառել վարչական պատասխանատվությունն այն դեպքերում, երբ անձի գործողությունները միտված են եղել ավելի բարձր իրավական բարիքի պաշտպանությանը:

Միաժամանակ ընդգծվում է, որ նշված ինստիտուտները չեն սահմանափակվում միայն պատասխանատվությունը բացառող ձևական հիմքերով, այլ հանդես են գալիս որպես իրավական համակարգի ներսում գործող արժեքահեն կարգավորման գործիքներ, որոնք հնարավորություն են տալիս գնահատել վարքագիծը ոչ միայն դրա արտաքին իրավախախտական դրսևորման, այլ նաև իրավիճակային անհրաժեշտության և սոցիալական արդարացվածության տեսանկյունից:

Հիմնաբառեր - վարչական պատասխանատվություն, անհրաժեշտ պաշտպանություն, ծայրահեղ անհրաժեշտություն, զանցանք, համաչափություն, ինքնապաշտպանություն:

Ներածություն

Վարչական պատասխանատվության ինստիտուտը ժամանակակից իրավական համակարգում հանդես է գալիս որպես պետական հարկադրանքի կարևոր և արդյունավետ միջոց, որի միջոցով պետությունն ապահովում է իրավական կարգուկանոնն ու հասարակական հարաբերությունների կայունությունը: Մինևույն ժամանակ այն չի կրում բացարձակ բնույթ և ենթակա է իրավական սահմանափակումների, որոնք բխում են ինչպես մարդու իրավունքների պաշտպանության պահանջներից, այնպես էլ իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից: Նշված սահմանափակումներն առավել հստակ և գործնականորեն արտահայտվում են անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտների շրջանակներում, որոնք իրավական համակարգում ունեն բացառող բնույթ և թույլ են տալիս բացառել վարչական պատասխանատվությունն այն դեպքերում, երբ անձի վարքագիծը պայմանավորված է ավելի բարձր իրավական բարիքի, իրավական արժեքի կամ պաշտպանվող շահի պահպանման անհրաժեշտու-

թյամբ:

Հաշվի առնելով վարչական իրավունքի զարգացման ժամանակակից միտումները, իրավական համակարգերի մարդակենտրոն ուղղվածության ամրապնդումը, ինչպես նաև իրավական պետության գաղափարի խորացումը՝ նշված ինստիտուտների ուսումնասիրությունը ձեռք է բերում ընդգծված արդիականություն: Այն պայմանավորված է ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակությամբ, քանի որ ուղղակիորեն առնչվում է իրավական համաչափության սկզբունքի իրացմանը, պետական հարկադրանքի սահմանների հստակեցմանը, անհատի ինքնապաշտպանության իրավունքի երաշխավորմանը, ինչպես նաև հանրային և անհատական շահերի միջև հավասարակշռության ապահովման բարդ և բազմաշերտ խնդիրներին:

Հոդվածի գիտական նորույթը դրսևորվում է անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտների համալիր վերլուծության միջոցով՝ վարչական պատասխանատվության բացառման համատեքստում, ինչպես նաև դրանց կապի բացահայտմամբ համաչափության

սկզբունքի և իրավական արժեքների հիերարխիայի հետ: Հոդվածում փորձ է արվում ցույց տալ, որ նշված ինստիտուտները ոչ միայն իրավական բացառություններ են, այլև իրավունքի արժեքահեն բնույթի դրսևորումներ և ինքնասահմանափակման գործիքներ:

Հոդվածի նպատակն է ձևավորել առավել ընդհանուր գիտական մոտեցում անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտների իրավական բովանդակության, դրանց կիրառման հիմքերի, ինչպես նաև վարչական պատասխանատվության համակարգում դրանց բացառող նշանակության վերաբերյալ՝ միաժամանակ բացահայտելով նշված ինստիտուտների կապը համաչափության սկզբունքի և իրավական արժեքների հավասարակշռման մեխանիզմների հետ:

Հոդվածը կառուցված է մի քանի փոխկապակցված մասերից: Առաջին մասում ներկայացվում են վարչական պատասխանատվության ընդհանուր բնույթը և դրա սահմանափակման հիմքերը: Երկրորդ մասում մանրամասն վերլուծվում է անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտը, դրա պայմանները և իրավական հետևանքները: Երրորդ մասում ուսումնասիրվում է ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտը, դրա կիրառման հիմքերը և գործնական դրսևորումները: Վերջին մասում կատարվում է համապարփակ գնահատում՝ ընդգծելով համաչափության սկզբունքի և իրավական արժեքների հավասարակշռության նշանակությունը նշված ինստիտուտների համակարգում:

Հետազոտության մեթոդաբանությունը

Սույն հետազոտության ընթացքում կիրառվել են մի շարք իրավագիտական և ընդհանուր գիտական մեթոդներ՝ ուղղված անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտների համակողմանի ուսումնասիրությանը վարչական պատասխանատվության համակարգում:

Հիմնական մեթոդաբանական հիմքը կազմել է դոկտրինալ (նորմատիվ-իրավական) մեթոդը, որի միջոցով իրականացվել է ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի համապատասխան նորմերի ուսումնասիրություն և վերլուծություն՝ բացահայտելով դրանց բովանդակությունը, կիրառման պայմանները և իրավական հետևանքները: Տվյալների հիմնական աղբյուր են հանդիսացել ՀՀ օրենսդրական ակտերը, մասնավորապես՝ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքը, ինչպես նաև համապատասխան դատական պրակտիկան:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել է համեմատական-իրավական մեթոդը, որի միջոցով ու-

սումնասիրվել են անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտների դրսևորումները նաև քրեական իրավունքի համատեքստում՝ հնարավորություն տալով բացահայտել դրանց ընդհանրություններն ու առանձնահատկությունները տարբեր իրավական ճյուղերում:

Վերլուծության գործընթացում կիրառվել է տրամաբանական և համակարգային մեթոդ, որոնց միջոցով ուսումնասիրված տվյալները՝ օրենսդրական կարգավորումները, դատական մոտեցումները և գիտական գրականությունը, համադրվել և մեկնաբանվել են որպես միասնական իրավական համակարգի տարրեր: Դատական պրակտիկան օգտագործվել է հատկապես անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների և ծայրահեղ անհրաժեշտության կիրառման գործնական դրսևորումների պարզաբանման համար:

Տվյալների վերլուծությունը իրականացվել է համեմատական-վերլուծական մոտեցմամբ՝ ապահովելով նորմերի փոխկապակցվածության բացահայտումը, դրանց գործառութային նշանակության գնահատումը և համաչափության սկզբունքի համատեքստում իրավական հետևությունների ձևավորումը:

Հետազոտության արդյունքներ և քննարկում

Վարչական պատասխանատվությունը, որպես պետական հարկադրանքի միջոց և պետության կողմից գործող հակազդման լծակ, բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել որոշակի իրավական սահմանափակումների: Այս սահմանափակումները բխում են ինչպես արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանից, այնպես էլ դրա առերևույթ բացակայությունից կամ օբյեկտիվ իրականության մեջ այնպիսի փաստական հանգամանքի առկայությունից, որը հավասարակշռություն է ապահովում՝ մի կողմից պետական շահի, մյուս կողմից՝ անձի պատասխանատվության արդյունքում սահմանափակվող իրավունքի և կատարված արարքի համաչափության միջև:

Հատկանշական է, որ վարչական իրավունքում սահմանափակումների գաղափարը չի կրում տեխնիկական բնույթ, այլ ձևավորում է իրավունքի ներքին ինքնակարգավորման մեխանիզմ: Այս մեխանիզմը թույլ է տալիս իրավական համակարգին խուսափել ձևական մոտեցումից, որտեղ իրավախախտման փաստը ինքնին բավարար կլիներ պատասխանատվության համար՝ անկախ դրա արժեքային և իրավիճակային բովանդակությունից:

Հենց այս հարթության մեջ վարչական պատասխանատվության միջոցի կիրառման իրավահարաբերությունների շրջանակում առաջ են գալիս այսպես կոչված երկու իրավական հարթություններ, որոնցից մեկում բացառվում է վարչական պա-

www.aradaradatulujournal.com

տասխանատվության միջոցի կիրառումը, իսկ մյուսում վարչական մարմինն անձին ազատում է վարչական պատասխանատվության անբարենպաստ փաստական հետևանքները կրելուց:

Սույն հոդվածի շրջանակներում հարկ ենք համարում անդրադառնալ վարչական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքներից մեկին՝ զանցանքը ծայրահեղ անհրաժեշտության կամ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարելուն:

Անհրաժեշտ պաշտպանությունն ու ծայրահեղ անհրաժեշտությունը չեն կարող դիտարկվել միայն որպես ֆորմալ իրավաչափության բացառություններ: Դրանք արտահայտում են իրավունքի գնահատողական բնույթը, որտեղ իրավական որակավորումը կախված է ոչ միայն արարքի արտաքին հատկանիշներից, այլ նաև իրավիճակային և արժեքային վերլուծությունից: Այս համատեքստում վարչական իրավունքը հանդես է գալիս որպես ոչ միայն կարգավորող, այլ նաև հավասարակշռող համակարգ, որը թույլ է տալիս վերախմաստավորել նույն վարքագիծը տարբեր փաստական հանգամանքներում:

Այս մոտեցման խորքային իմաստը կայանում է նրանում, որ իրավունքն այստեղ դադարում է լինել միայն արգելքի ու թույլտվության երկբևեռ համակարգ և վերածվում է բազմաշերտ գնահատման դաշտի, որտեղ իրավաչափությունը ձևավորվում է ոչ թե նորմի մեխանիկական կիրառմամբ, այլ արժեքների համադրման միջոցով:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրքը վարչական պատասխանատվություն նախատեսող արարքը ծայրահեղ անհրաժեշտության կամ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարելը դիտում է որպես վարչական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք:

Վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի վարույթը չի կարող սկսվել, իսկ սկսված վարույթը ենթակա է կարճման, եթե զանցանքի սուբյեկտը վարչական պատասխանատվություն նախատեսող արարքը կատարել է ծայրահեղ անհրաժեշտության կամ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 17-րդ և 18-րդ հոդվածներով նախատեսվում են ծայրահեղ անհրաժեշտության և անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտները վարչական իրավախախտման վարույթի շրջանակներում:

Այս երկու ինստիտուտներն իրենցից ենթադրում են ինքնապաշտպանության դրսևորում:

Իրական կյանքի պայմաններում հենց ինքնապաշտպանությունն է հաճախ դառնում այն հիմնական գործոնը, որը կարող է կարճ ժամանակում վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազա-

տությունները¹:

Չնայած այն հանգամանքին, որ պետության պարտականությունների մեջ է մտնում անհատի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ապահովումը, յուրաքանչյուր մարդ իրավունք ունի ինքնուրույն պաշտպանել դրանք օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով:

Անդրադառնանք դրանց առանձին՝

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրքը սահմանում է, որ վարչական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, որը, թեև կատարել է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքով կամ վարչական իրավախախտումների համար վարչական պատասխանատվություն սահմանող այլ նորմատիվ ակտերով նախատեսված գործողություն, սակայն գործել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում, այսինքն՝ հակաիրավական ոտնձգությունից պաշտպանելիս եղել է պետական կամ հասարակական կարգը, սոցիալական սեփականությունը, քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատությունները, ինչպես նաև կառավարման սահմանված կարգը՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով, եթե թույլ չի տրվել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների անցում:

Թեև վարչական պատասխանատվության բնագավառում այս ինստիտուտը քիչ է ուսումնասիրված թե՛ վարչական, թե՛ դատական մակարդակներում, դրա իրավական տրամաբանությունը գրեթե նույնական է քրեական իրավունքում հայտնի անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության սահմաններին, ընդգծել է, որ օրենքով ամրագրված են որոշակի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում է միայն պաշտպանությունն իրավաչափ և, հետևաբար, արարքի հանցավորությունը բացառող: Այսպես, անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններն են՝

- ա) ոտնձգության հանրային վտանգավորությունը,
- բ) ոտնձգության առկայությունը,
- գ) ոտնձգության իրական լինելը,
- դ) վտանգի սպառնալն անձի, հասարակության կամ պետության շահերին,
- ե) վնաս հասցնելը միայն ոտնձգողին,
- զ) պաշտպանության համարժեքությունը ոտնձգությանը:

Առաջին պայմանից հետևում է, որ ոտնձգությունն օժտված է հանրային վտանգավորությամբ, եթե այն կարող է էական վնաս հասցնել անձի, հասարակության կամ պետության շահերին:

Երկրորդ պայմանի համաձայն՝ ոտնձգությունը համարվում է առկա այն դեպքում, երբ այն ար-

դեն սկսվել է, ընթացքի մեջ է և չի ավարտվել, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ առկա է ոտնձգությունը սկսելու իրական, անմիջական սպառնալիք: Ոտնձգության առկայության պայմանը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունն անթույլատրելի է արդեն ավարտված ոտնձգության դեպքում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վնաս պատճառողը չի գիտակցել ոտնձգության ավարտման փաստը: Վերջինիս դեպքում, ոտնձգությունից առաջացած հուզմունքի պատճառով պաշտպանվողին կարող է թվալ, թե ոտնձգությունը դեռևս չի ավարտվել և անհրաժեշտ է պաշտպանվել: Նման դեպքերում թեև պաշտպանությունն անժամանակ է (ուշացած), այն այնուամենայնիվ, իրավաչափ է²:

Անդրադառնալով անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման հարցին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման հատկանիշների առկայության կամ բացակայության հարցի քննարկման համար առաջին հերթին պետք է պարզել անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակի առկայությունը: Այլ կերպ՝ անհրաժեշտ է առաջին հերթին պարզել ոտնձգության և պաշտպանության առկայությունը, ապա նոր միայն դրանց արդյունքում պատճառված վնասների համապատասխանության հարցը³:

Շվեյգերը նշել է, որ իրավունքի որոշակի ճյուղում պաշտպանության ուղղակիորեն սահմանված ինստիտուտի բացակայությունը չպետք է հիմք հանդիսանա այն անձանց իրավունքները նվազեցնելու համար, ովքեր ստիպված են պաշտպանել իրենց շահերը՝ վնաս պատճառելով հանցագործին, և առավել ևս՝ պաշտպանական գործողություններն անօրինական ճանաչելու համար⁴:

Կան հեղինակներ, որոնք կարծում են, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունը կարող է դրսևորվել միայն գործողությամբ կատարվող ոտնձգության դեմ⁵: Կան նաև հեղինակներ, որ ընդգծում են, որ սոցիալապես վտանգավոր ոտնձգությունն ու հարձակումը նույն հասկացություններն են և քանի որ հարձակումն ակտիվ գործողություն է, պաշտպանությունը հնարավոր է միայն ակտիվ վարքագծի դեմ⁶:

Մեր կարծիքով՝ ոտնձգություն և հարձակում հասկացությունները նույնացնելը սխալ կլինի: Իրոք, օրենքը սոցիալապես վտանգավոր ոտնձգությունը ճանաչում է որպես անհրաժեշտ պաշտպանության հիմք: Հարձակում հասկացությունն իմաստով շատ մոտ է ոտնձգություն հասկացությանը: Սակայն ոտնձգություն հասկացությունն ավելի լայն է, քան հարձակում հասկացությունը այն պարզ ճշմարտության հաշվառմամբ, որ բոլոր ոտնձգությունները հարձակում չեն, սակայն բոլոր հարձակումները ոտնձգություն են:

Անհրաժեշտ պաշտպանությունը բացահայ-

տում է իրավունքի մեկ այլ հիմնարար շերտ՝ ինքնապաշտպանության բնական իրավունքը: Իրավակարգը ոչ միայն թույլ է տալիս, այլև փաստացի լեգիտիմացնում է այն գաղափարը, որ անձը կարող է անմիջապես արձագանքել ոտնձգությանը՝ առանց պետական մարմինների միջամտությանը սպասելու: Իրական կյանքում պետությունը միշտ չէ, որ կարող է ապահովել օպերատիվ պաշտպանություն: Հետևաբար, անհրաժեշտ պաշտպանությունը բռնության կիրառման ոլորտում պետական մենաշնորհի սահմանափակում է՝ հօգուտ անհատի:

Ասվածի տրամաբանության շրջանակում և անհրաժեշտ պաշտպանության հասկացության սահմանման տարրերը բացահայտելու նպատակով հարկավոր է առանձնացնել անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի կենսագործման հետևյալ նախապայմանները՝

1. Կատարված արարքը պետք է նախատեսված լինի որպես վարչական իրավախախտում, և դրա կատարման համար գործող օրենսդրությամբ պետք է սահմանված լինի վարչական պատասխանատվություն: Նշված դատողության տրամաբանությունից բխում է, որ եթե արարքը հատուկ ընթացակարգով պետության կողմից սահմանված չէ որպես հակաիրավական, ապա չի կարող քննարկվել նաև վարչական պատասխանատվության, հետևաբար նաև վարչական պատասխանատվության կիրառումը բացառող հանգամանքի հարցը, քանի որ վարչական պատասխանատվությունը կարող է կիրառվել միայն համապատասխան նորմատիվ հիմքի առկայության դեպքում:

2. Պետք է առկա լինի ոտնձգություն, որն ուղղված է պետական կամ հասարակական կարգի, սոցիալական սեփականության, քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների կամ կառավարման սահմանված կարգի դեմ: Այս դատողության տրամաբանությունը հանգում է այն եզրակացությանը, որ պետությունը լեգիտիմացնում է անձի կողմից դրսևորված հակագրման միջոցը միայն այն դեպքում, երբ ոտնձգությունն ուղղված է կոնկրետ տեսակի բարիքների դեմ: Հակառակ դեպքում անհրաժեշտ պաշտպանության հարցը չի կարող քննարկվել:

3. Կատարված գործողությունը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ ոտնձգությունից պաշտպանվելուն, այդ թվում՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով: Այս դատողության տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ գործողությունը չի կարող կատարվել թվացյալ կամ անորոշ վտանգներից պաշտպանվելու նպատակով: Հակագրման միջոցը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ ոտնձգությունից պաշտպանվելուն և չի կարող ուղղված լինել այնպիսի արժեքի դեմ, որը չի հանդիսանում ոտնձգության իրական բաղադրիչ:

4. ՀՀ գործող իրավակարգը երաշխավորում է բոլոր բարիքների պաշտպանությունը՝ պայմանով, որ պաշտպանությանն ուղղված գործողությունները լինեն չափավոր և համարժեք: Սակայն վերոնշյալ բոլոր պայմանները կորցնում են իրենց իրավական նշանակությունը, եթե թույլ է տրվել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների անցում, այսինքն՝ եթե պաշտպանության միջոցի և ոսնձգության հարաբերակցության արդյունքում ձեռնարկված միջոցներն ակնհայտորեն գերազանցել են ոսնձգության վտանգավորության աստիճանը: Այս դատողությունը կարևորում է համաչափության սկզբունքի կիրառելիությունը, քանի որ, եթե խոսքը համաչափ արձագանքի մասին չէ, ապա գործ ունենք ոչ թե անհրաժեշտ պաշտպանության, այլ կամայական վարքագծի հետ:

Խոսելով ծայրահեղ անհրաժեշտության մասին՝ կարևոր է արձանագրել, որ գործող կարգավորման համաձայն վարչական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, որը, թեև կատարել է սույն օրենսգրքով կամ վարչական իրավախախտումների համար վարչական պատասխանատվություն սահմանող այլ նորմատիվ ակտերով նախատեսված գործողություն, սակայն գործել է ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում, այսինքն՝ պետական կամ հասարակական կարգին, սոցիալական սեփականությանը, քաղաքացիների իրավունքներին ու ազատություններին կամ կառավարման սահմանված կարգին սպառնացող վտանգը վերացնելու նպատակով, եթե տվյալ հանգամանքներում այդ վտանգը հնարավոր չէր վերացնել այլ միջոցներով, և եթե հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ ունեցել է ավելի նվազ կարևորություն:

Դուրսդուրեցող տեսանկյունից ծայրահեղ անհրաժեշտությունը կարելի է դիտարկել որպես իրավական կոնֆլիկտի առավել բարձր մակարդակի կարգավորման մեխանիզմ, որտեղ իրավունքը թույլ է տալիս ոչ թե խախտման արդարացում, այլ վնասի ռացիոնալ բաշխում: Այստեղ իրավական համակարգը փաստացի ընդունում է, որ որոշ իրավիճակներում վնասի ամբողջական բացառումն անհնար է, և հետևաբար ընտրությունը կատարվում է նվազագույն վնասի տրամաբանությամբ: Այս մոտեցումը ձևավորում է վարչական իրավունքի ներքին հավասարակշռության առանցքը՝ ապահովելով, որ իրավական պատասխանատվությունը չդառնա ինքնանպատակ պատժիչ մեխանիզմ, այլ պահպանի իր սոցիալ և արդարացի ուղղվածությունը:

Ծայրահեղ անհրաժեշտությունը հասկացվում է որպես իրավական վիճակ, որը պայմանավորված է օրենքով պաշտպանվող և սուր իրավական հակամարտության մեջ գտնվող մի քանի իրավական շահերի (արժեքների) միջև կոշտ ընտրության անհ-

րաժեշտությամբ: Ինչպես նշում են Ս. Գ. Մալյուկովը և Օ. Ն. Ապանասենկոն, ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակը ծագում է վտանգավոր կամ ծայրահեղ իրավիճակներում, և անձն օրենքով պահպանվող մի իրավահարաբերությունը փրկելու համար վնաս է հասցնում մյուսին՝

Վտանգի աղբյուրների շարքում, որոնց դեպքում կարող է ծայրահեղ անհրաժեշտություն առաջանալ, կարելի է նշել, օրինակ՝ ծայրահեղ իրավիճակները, անսարք տեխնիկան, գազանների հարձակումը, այն անձը, ով վնասում է օրենքով պաշտպանվող շահերին և այլն՝

Ինչպես նշում է Ա.Վ. Նաումովը ծայրահեղ անհրաժեշտությունը ստեղծում է երկու շահերի բախում: Այս իրավիճակից ելքն այն է, որ թույլ չտան, որ իրավական երկու շահերից որևէ մեկին վնաս հասցվի, սակայն դա կարելի է անել միայն իրավապահ մյուս Շահին վնասելով՝

Առաջացած վտանգի պայմաններում վնաս պատճառելը սոցիալապես ընդունելի և օրինական գործողություն է: Սոցիալական թույլատրելիությունն այս դեպքում հիմնված է հանրային շահի վրա այն գործողություններում, որոնք կանխում են ավելի մեծ հավանական վնասը, որը պարունակվում է սպառնացող վտանգի մեջ, քան իրականում պատճառված վնասը՝

Այսպիսով, ծայրահեղ անհրաժեշտությունը, որպես վարչական իրավունքի ինքնապաշտպանության ինստիտուտ, իրականացնում է կարևոր գործառույթ և կիրառվում է այն դեպքում, երբ իրական վտանգ է սպառնում քաղաքացիների օրինական իրավունքներին և շահերին: Գործնականում առավել տարածված են ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման դեպքերը:

Բերենք մի օրինակ՝ Դադատանի Հանրապետության Կիզլյարսկի շրջանային դատարանը քննել է վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործը՝ քաղաքացու բողոքի հիման վրա՝ Ռուսաստանի Դաշնության ներքին գործերի նախարարության կողմից կայացված որոշման դեմ, համաձայն որի՝ անձը մեղավոր է ճանաչվել և նշանակվել տուգանք: Դատարանը պարզել է, որ վերջինս իր ճանապարհային գոտիով երթևեկել է 70–80 կմ/ժ արագությամբ, նրա դիմաց շարժվել է «Լադա» մակնիշի ավտոմեքենա, աջ կողմում՝ կողմակին, կանգնած է եղել «Գ-ազել» մակնիշի ավտոմեքենա: «Լադան» անցնելուց հետո «Գ-ազելի» վարորդը, չմիացնելով շրջադարձի լուսային ազդանշանը, դուրս է եկել երթևեկելի գոտի՝ չզիջելով իր երթևեկելի գոտին, և նա, բախումից խուսափելու համար, համոզվելով, որ խոչընդոտներ չի ստեղծում, դուրս է եկել հանդիպակաց երթևեկելի գոտի: Սակայն «Գ-ազելի» վարորդը բախում է թույլ տվել ճանապարհի շրջադարձի պատճառով: Դատարանը եզրակացրեց, որ քա-

ղաքացու գործողությունները պետք է համարվեն ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կատարված, և դրանք վերաբերում են այն հանգամանքներին, որոնք բացառում են վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործի վարույթը¹¹ :

Բննարկվող կանոնակարգումների առկայությամբ պետությունը ճանաչում է, որ երբեմն անհնար է միաժամանակ պահպանել բոլոր արժեքները, և թույլ է տալիս գոհաբերել նվազ արժեքավորը՝ առավել կարևորի պահպանման համար: Այս գաղափարը հատկապես տեսանելի է այն պայմանում, որ հասցված վնասը պետք է լինի ավելի փոքր, քան կանխված վնասը: Տվյալ չափանիշը իրավական արդարացման առանցքն է:

Ինչպես նշում էր Կռամնիկը շնորհիվ այն բանի, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում վնաս է հասցվում օրենքով պաշտպանված շահերին, պահանջվում է պահպանել երկու տեսակի պայմաններ, որպեսզի այն ճանաչվի թույլատրելի: Նման պայմանների առաջին խումբը բնութագրում է վտանգը, որի առաջացումը ստեղծում է ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակ, երկրորդը բնութագրում է ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում գործողությունների օրինականությունը¹² :

Ըստ Պուգաչևսի վերը նշված վտանգը բնութագրող պայմանները հետևյալն են.

1. Անձի իրավապահ շահերին, տվյալ անձի կամ այլ անձանց իրավունքներին և օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության շահերին վնաս հասցնելու վտանգի առկայությունը: Վտանգը հասկացվում է որպես նշված վնաս պատճառելու սպառնալիքի առկայություն: Նման սպառնալիքի աղբյուրները կարող են լինել.

1.1. Բնության տարրական ուժեր: Սրանք ջրհեղեղներն են, տորնադոնները, փոթորիկները, հրդեհները և այլն:

1.2. Կենդանիների հարձակումը, պայմանով, որ հարձակումն իրականացվում է առանց մարդու օժանդակության: Հակառակ դեպքում կարող են գործել անհրաժեշտ պաշտպանության կանոնները:

1.3. Մարդկանց ոչ իրավաչափ գործողությունները: Օրինակ՝ փողոցը սխալ տեղում հատելը վարորդին ստիպում է վրաներից խուսափելու համար միջոցներ ձեռնարկել, որոնք հանգեցնում են մեքենայի վնասմանը:

1.4. Մարդու մարմնում ֆիզիոլոգիական և պաթոլոգիական պրոցեսները, օրինակ՝ քաղցը, ծարավը, հիվանդությունները: Չի կարող վարչական իրավախախտում համարվել այն անձի կողմից, ով իր մոտ չունի վարելու իրավունքը հաստատող փաստաթուղթ՝ կյանքին վտանգ սպառնացող անձին հիվանդանոց տեղափոխելու նպատակով տրանսպորտային միջոց վարելը:

1.5. Այլ աղբյուրներ:

2. Վտանգը պետք է լինի իրական, այլ ոչ ենթադրյալ: Վտանգի առկայությունը նշանակում է, որ այն արդեն սկսվել է, գոյություն ունի, առկա է, և դրանից վնաս հասցնելն անխուսափելի է¹³ :

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, թեև հարցը քննարկել է իրավապահ մարմինների կողմից գեներալ գործադրման ծայրահեղ անհրաժեշտության վերաբերյալ, այնուամենայնիվ կատարել է կարևոր դիտարկումներ առերևույթ ինստիտուտի կիրառման և հետագա զարգացման առնչությամբ: Մասնավորապես դատարանը նշել է, որ ուժի կիրառումը պետք է կրի բացառիկ բնույթ, չնայած այն ենթադրում է, որ իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձինք կարող են իրավասու լինել կիրառել այնպիսի ուժ, որը ողջամտորեն անհրաժեշտ է տվյալ հանգամանքներում՝ հանցագործության կանխարգելման նպատակով կամ իրավախախտների կամ կասկածյալ իրավախախտների իրավաչափ ձերբակալման ժամանակ, կամ նման ձերբակալման ժամանակ օգնություն ցուցաբերելիս, սակայն չի կարող կիրառվել այդ նպատակների համար անհրաժեշտ սահմանները գերազանցող ուժ:

Ազգային օրենսդրությունը, որպես կանոն, սահմանափակում է իրավակարգի պահպանման համար պաշտոնատար անձանց կողմից ուժի կիրառումը համաչափության սկզբունքով: Սա պետք է հասկանալ այնպես, որ այս դրույթը մեկնաբանելիս պետք է հարգվեն համաչափության սկզբունքները: Այս դրույթը ոչ մի դեպքում չի մեկնաբանվում այնպես, թե լիազորում է կիրառել այնպիսի ուժ, որն անհամաչափ է այն օրինական նպատակին, որին պետք է հասնել :

Ասվածի տրամաբանության շրջանակում և ծայրահեղ անհրաժեշտության հասկացության սահմանման տարրերը բացահայտելու նպատակով հարկավոր է առանձնացնել ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտի կենսագործման հետևյալ նախապայմանները՝

1. Կատարված արարքը պետք է նախատեսված լինի որպես վարչական իրավախախտում, և դրա կատարման համար գործող օրենսդրությամբ պետք է սահմանված լինի վարչական պատասխանատվություն: Նշված դատողության տրամաբանությունից բխում է, որ եթե արարքը հատուկ ընթացակարգով պետության կողմից սահմանված չէ որպես հակաիրավական, ապա չի կարող քննարկվել նաև վարչական պատասխանատվության, հետևաբար նաև վարչական պատասխանատվության կիրառումը բացառող հանգամանքի հարցը, քանի որ վարչական պատասխանատվությունը կարող է կիրառվել միայն համապատասխան մորմատիվ հիմքի առկայության դեպքում:

2. Պետք է առկա լինի վտանգ, որը սպառնում է պետական կամ հասարակական կարգին, սոցիա-

լական սեփականությանը, քաղաքացիների իրավունքներին ու ազատություններին կամ կառավարման սահմանված կարգին: Այս դատողության տրամաբանությունը հանգում է այն եզրակացությանը, որ պետությունը լեգիտիմացնում է անձի կողմից դրսևորված հակազդման միջոցը միայն այն դեպքում, երբ վտանգն ուղղված է կոնկրետ տեսակի բարիքների դեմ: Հակառակ դեպքում ծայրահեղ անհրաժեշտության հարցը չի կարող քննարկվել:

3. Կատարված գործողությունը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ վտանգի վերացմանը: Այս դատողության տրամաբանությունը հանգում է նրան, որ գործողությունը չի կարող կատարվել թվացյալ կամ անորոշ վտանգներից պաշտպանվելու նպատակով: Հակազդման միջոցը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ վտանգի վերացմանը և չի կարող ուղղված լինել այնպիսի արժեքի դեմ, որը չի հանդիսանում վտանգի իրական բաղադրիչ:

4. Վտանգը տվյալ հանգամանքներում չի կարող վերացվել այլ միջոցներով: Այս դատողության տրամաբանությունից բխում է, որ հակաիրավական արարք կատարած անձը պետք է զրկված լինի իրավական այլընտրանքից: Այսինքն՝ եթե վտանգը հնարավոր է եղել վերացնել իրավաչափ միջոցով, սակայն անձն ընտրել է իրավախախտում կատարելու տարբերակը, ապա ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտը կիրառելի լինել չի կարող:

5. Հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ պետք է ունենա ավելի նվազ կարևորություն: Այս դատողության տրամաբանությունից բխում է, որ նույնիսկ այն դեպքում, երբ գործողությունը կատարվել է իրական վտանգը վերացնելու նպատակով, վնասված բարիքը չի կարող ավելի արժեքավոր լինել, քան փրկված բարիքը: Այսինքն՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտը չի կարող գործել, եթե պատճառված վնասից բխող բացասական հետևանքներն ավելի էական են, քան կանխված վնասից ստացվող օգուտը:

Թվարկված տարրերի միաժամանակյա առկայության պայմաններում միայն կարելի է խոսել ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավաչափ միջոցի կիրառման մասին, որի բացակայությունը հանգեցնում է վարչական պատասխանատվության միջոցի անարգել կիրառման:

Ամփոփելով նշված դատողությունները՝ կարող ենք բանաձևել, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունը և ծայրահեղ անհրաժեշտությունը վարչական իրավունքում պարզապես արդարացնող հանգամանքներ չեն, այլ՝ ավելի խորքային իրավական երևույթներ, որոնք կապված են իրավունքի հիմնարար արժեքների բախման և դրանց լուծման հետ:

Այս ինստիտուտներն արտացոլում են իրավունքի արժեքահեն բնույթը: Այստեղ իրավունքը չի գործում մեխանիկական կերպով՝ «կա արարք՝ կա

պատասխանատվություն» սկզբունքով, այլ գնահատվում է իրավիճակը կոնկրետ համատեքստում:

Այս ինստիտուտների առկայությունը վկայում է, որ կան իրավիճակներ, որտեղ ձևականորեն իրավախախտում հանդիսացող վարքագիծն իրականում ծառայում է ավելի բարձր արժեքի պաշտպանությանը: Այս իմաստով անհրաժեշտ պաշտպանությունն ու ծայրահեղ անհրաժեշտությունը հանդես են գալիս որպես իրավունքի ինքնասահմանափակման մեխանիզմներ:

Միաժամանակ կարևոր է ընդգծել, որ այս ինստիտուտների հիմքում ընկած է իրավական բարիքների հիերարխիայի գաղափարը: Զննարկվող երկու ինստիտուտների պարագայում անձը փաստացի ընտրություն է կատարում երկու վնասների միջև՝ նախապատվություն տալով ավելի կարևոր բարիքին: Իրավունքի տեսության մեջ այս դատողությունը կարելի է բնորոշել որպես բախվող շահերի հավասարակշռում:

Երկու ինստիտուտներն էլ աներկբա անհրաժեշտ է դիտել նաև համաչափության սկզբունքի տրամաբանության ներքո, որը միավորում է դրանք: Անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում այն դրսևորվում է որպես պաշտպանության և ոտնձգության համապատասխանություն, իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում՝ պատճառված և կանխված վնասների հարաբերակցություն: Իրավունքն այստեղ պահանջում է ոչ թե պարզապես արձագանք, այլ կշռադատված և համաչափ արձագանք: Ասվածն ընդգծում է, որ նույնիսկ արտակարգ իրավիճակներում իրավունքը չի կորցնում իր ռացիոնալ հիմքը:

Անհրաժեշտ պաշտպանությունն ու ծայրահեղ անհրաժեշտությունը հանդիսանում են իրավունքի այն կետերը, որտեղ իրավական նորմը հանդիպում է իրական կյանքի անկանխատեսելիությանը: Դրանք ցույց են տալիս, որ իրավունքը չի կարող ամբողջությամբ կանխատեսել իրականությունը, և այդ պատճառով ստեղծում է ճկունության մեխանիզմներ, որոնք թույլ են տալիս արդար լուծումներ գտնել նույնիսկ նորմերի սահմաններից դուրս թվացող իրավիճակներում:

Ասվածի հաշվառմամբ՝ դոկտրինալ մակարդակում կարելի է բանաձևել, որ վարչական պատասխանատվության համակարգը կառուցված է ոչ միայն խախտման և պատժի վրա, այլ նաև սուբյեկտային հատուկ ռեժիմների, իրավական անհնարինության իրավիճակների և համաչափության վրա հիմնված ազատման մեխանիզմների փոխազդեցության վրա:

Այս ամբողջ կառուցվածքը ցույց է տալիս, որ վարչական իրավունքը իրականում ոչ թե կոշտ պատժիչ համակարգ է, այլ ճկուն իրավական կարգավորման մոդել, որտեղ նույն վարքագիծը կարող է ունենալ տարբեր իրավական հետևանքներ՝ կախ-

ված սուբյեկտից, հանգամանքներից և պետության գնահատականից:

Եզրակացություն

Ամփոփելով հոդվածի արդյունքները և կարևորելով ինստիտուտի միասնական իրավական ընկալումը՝ նպատակահարմար է արձանագրել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Ծայրահեղ անհրաժեշտության ինստիտուտն ունի կենսագործման հետևյալ նախապայմանները, որոնցից յուրաքանչյուրի բացակայությունը հանգեցնում է արարքը որպես ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կատարված լինելու փաստի հաստատման անհնարինության՝

ա) կատարված արարքը պետք է նախատեսված լինի որպես վարչական իրավախախտում, և դրա կատարման համար գործող օրենսդրությամբ պետք է սահմանված լինի վարչական պատասխանատվություն, բ) պետք է առկա լինի վտանգ, որը սպառնում է պետական կամ հասարակական կարգին, սոցիալական սեփականությանը, քաղաքացիների իրավունքներին ու ազատություններին կամ կառավարման սահմանված կարգին, գ) կատարված գործողությունը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ վտանգի վերացմանը, դ) տվյալ հանգամանքներում վտանգը չի կարող վերացվել այլ միջոցներով, ե) հասցված վնասը կանխված վնասի համեմատությամբ պետք է ունենա ավելի նվազ կարևորություն:

2. Անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտն ունի կենսագործման հետևյալ նախապայմանները, որոնցից յուրաքանչյուրի բացակայությունը հանգեցնում է արարքը որպես անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված լինելու փաստի հաստատման անհնարինության՝ ա) կատարված արարքը պետք է նախատեսված լինի որպես վարչական իրավախախտում, և դրա կատարման համար գործող օրենսդրությամբ պետք է սահմանված լինի վարչական պատասխանատվություն, բ) պետք է առկա լինի ոտնձգություն, որն ուղղված է պետական կամ հասարակական կարգի, սոցիալական սեփականության, քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների կամ կառավարման սահմանված կարգի դեմ, գ) կատարված գործողությունը պետք է ուղղված լինի կոնկրետ ոտնձգությունից պաշտպանվելուն, այդ թվում՝ ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով, դ) պաշտպանությանն ուղղված գործողությունները պետք է լինեն չափավոր, համաչափ և համարժեք:

3. Անհրաժեշտ պաշտպանությունը և ծայրահեղ անհրաժեշտությունը վարչական իրավունքում պարզապես արդարացնող հանգամանքներ չեն, այլ՝ ավելի խորքային իրավական երևույթներ, որոնք կապված են իրավունքի հիմնարար արժեք-

ների բախման և դրանց լուծման հետ: Ինստիտուտների հիմքում ընկած է իրավական բարիքների հիերարխիայի գաղափարը: Անձը փաստացի ընտրություն է կատարում երկու վնասների միջև՝ նախապատվություն տալով ավելի կարևոր բարիքին: Ասվածը կարելի է ընկալել որպես բախվող շահերի հավասարակշռում: Զննարկվող կանոնակարգումների առկայությամբ պետությունը ճանաչում է, որ երբեմն անհնար է միաժամանակ պահպանել բոլոր արժեքները և թույլ է տալիս զոհաբերել նվազ արժեքավորը՝ առավել կարևորի պահպանման համար: Այս գաղափարը հատկապես տեսանելի է այն պայմանում, որ հասցված վնասը պետք է լինի ավելի փոքր, քան կանխված վնասը: Տվյալ չափանիշը իրավական արդարացման առանցքն է:

4. Անհրաժեշտ պաշտպանությունը բացահայտում է իրավունքի մեկ այլ հիմնարար շերտ՝ ինքնապաշտպանության բնական իրավունքը: Իրավակարգը ոչ միայն թույլ է տալիս, այլև փաստացի լեգիտիմացնում է այն գաղափարը, որ անձը կարող է անմիջապես արձագանքել ոտնձգությանը՝ առանց պետական մարմինների միջամտությանը սպասելու: Անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում այն դրսևորվում է որպես պաշտպանության և ոտնձգության համապատասխանություն, իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում՝ պատճառված և կանխված վնասների հարաբերակցություն: Իրավունքն այստեղ պահանջում է ոչ թե պարզապես արձագանք, այլ չափավոր, համաչափ և համարժեք արձագանք:

- ¹ St'u, Жданова Н.Р. Самозащита прав и свобод в административных правоотношениях ДЕРЖАВИНСКИЙ ФОРУМ № 5 2018 Тамбов 2018 С. 10 https://journals.tsutmb.ru/a8/upload/2018-03/%D0%A0%E2%80%9D%D0%A0%C2%B5%D0%A1%D0%82%D0%A0%C2%B6%20%D0%A1%E2%80%9E%D0%A0%D1%95%D0%A1%D0%82%D0%A1%D1%93%D0%A0%D1%98%205_2018.pdf 9-17
- ² St'u, Թիվ ԵԿԳ/0149/01/09 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.08.2010 թվականի որոշումը:
- ³ St'u, Թիվ ԵԿԳ/0118/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.03.2012 թվականի որոշումը:
- ⁴ St'u, Швейгер А.О. Проблемы реализации необходимой обороны от административных правонарушений // Сибирский юридический вестник. 2022. № 4 с 30
- ⁵ St'u, Слуцкий, И. И. Необходимая оборона и крайняя необходимость в советском уголовном праве / И. И. Слуцкий // Ученые записки Ленинградского университета. – 1951. – № 199. – С. 192
- ⁶ St'u, Кириченко, В. Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве / В. Ф. Кириченко; Акад. наук СССР. – М.; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, 1948. с 26-27
- ⁷ St'u, Апанасенко О.Н., Малюков С.Г. Самозащита в административном праве: новое в законодательстве // Евразийский союз ученых. 2015. № 4–9 (13). С. 31-32.
- ⁸ St'u, Керамова С.Н. Крайняя необходимость как институт самозащиты в административном праве // Юридический вестник Дагестанского государственного университета. 2020. №3. С. 67-68
- ⁹ St'u, Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М.: БЕК, 1996. С. 347.
- ¹⁰ St'u, Хаметдинова Г.Ф. Уголовно-правовая характеристика крайней необходимости: монография. Тюмень: Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, 2015. 156 с. 10
- ¹¹ St'u, Решение № 12-39/2019 Кизлярского районного суда (Республика Дагестан) от 10.09.2019 г. по делу № 12-39/2019. URL: <https://sudact.ru/regular/doc/WGKfHR7XzKVx/> (дата обращения: 22.04.2023).
- ¹² St'u, Крамник А.Н. Административно-деликтное право. Общая часть: Пособие для студентов вузов / А.Н. Крамник. – Мн.: Тесей, 2004. 184
- ¹³ St'u, Административное право : учеб.-метод. комплекс для студ. спец. 1-24 01 02 «Правоведение». В 4 ч. Ч. 2 / Т. И. Пугачева. – Новополоцк : ПГУ, 2007. с 72
- ¹⁴ St'u, Soares and Others v. Romania, judgment of the European Court of Human Rights of 22.02.2011, paragraph 103.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրք՝ ընդունված 06.12.1985 թվականին:
2. Թիվ ԵԿԳ/0149/01/09 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.08.2010 թվականի որոշումը:
3. Թիվ ԵԿԳ/0118/01/11 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.03.2012 թվականի որոշումը:
4. Judgment of the European Court of Human Rights of 22.02.2011 in the case of Soares and Others v. Romania
5. Решение № 12-39/2019 Кизлярского районного суда (Республика Дагестан) от 10.09.2019 г. по делу № 12-39/2019. URL: <https://sudact.ru/regular/doc/WGKfHR7XzKVx/> (дата обращения: 22.04.2023).
6. Керамова С.Н. Крайняя необходимость как институт самозащиты в административном праве // Юридический вестник Дагестанского государственного университета. 2020. №3. С. 67-70.
7. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. М.: БЕК, 1996. 560 с.
8. Хаметдинова Г.Ф. Уголовно-правовая характеристика крайней необходимости: монография. Тюмень: Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, 2015. 156 с.
9. Крамник А.Н. Административно-деликтное право. Общая часть: Пособие для студентов вузов / А.Н. Крамник. – Мн.: Тесей, 2004. 288 с.
10. Швейгер А.О. Проблемы реализации необходимой обороны от административных правонарушений // Сибирский юридический вестник. 2022. № 4 29-35
11. Слуцкий, И. И. Необходимая оборона и крайняя необходимость в советском уголовном праве // Ученые записки Ленинградского университета. – 1951. – № 199. – С. 161–235.
12. Кириченко, В. Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве Акад. наук СССР. – М.; Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, 1948. – 107с.
13. Пугачева, Т.И. Административное право: учеб.-метод. комплекс для студ. спец. 1-24 01 02 «Правоведение». В 4 ч. Ч. 2 / Т. И. Пугачева. – Новополоцк: ПГУ, 2007. – 272 с.
14. Жданова Н.Р. Самозащита прав и свобод в административных правоотношениях ДЕРЖАВИНСКИЙ ФОРУМ № 5 2018 Тамбов 2018 https://journals.tsutmb.ru/a8/upload/2018-03/%D0%A0%E2%80%9D%D0%A0%C2%B5%D0%A1%D0%82%D0%A0%C2%B6%20%D0%A1%E2%80%9E%D0%A0%D1%95%D0%A1%D0%82%D0%A1%D1%93%D0%A0%D1%98%205_2018.pdf с. 9-17.
15. Апанасенко О.Н., Малюков С.Г. Самозащита в административном праве: новое в законодательстве // Евразийский союз ученых. 2015. № 4–9 (13). С. 31-32.

References

1. Varchakan iravakhakhtumneri veraberyal HH orensirg, yundunvac 06.12.1985 t. (In Armenian)

2. T'iv EKD/0149/01/09 qreakan gortsov HH vch'rabek datarani 27.08.2010 t. oroshum. (In Armenian)
3. T'iv EKD/0118/01/11 qreakan gortsov HH vch'rabek datarani 30.03.2012 t. oroshum. (In Armenian)
4. Judgment of the European Court of Human Rights of 22.02.2011 in the case of Soares and Others v. Romania.
5. Resheniye № 12-39/2019 Kizlyarskogo rayonnogo suda (Respublika Dagestan) ot 10.09.2019 g. po delu № 12-39/2019. (In Russian)
6. Keramova S. N. Krainnyaya neobkhodimost' kak institut samozashchity v administrativnom prave. Yuridicheskiy vestnik Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta, 2020, no. 3, pp. 67–70. (In Russian)
7. Naumov A. V. Rossiyskoye ugolovnoye pravo. Obshchaya chast': kurs lektsiy. Moscow: BEK, 1996. 560 p. (In Russian)
8. Khametdinova G. F. Ugolovno-pravovaya kharakteristika krainney neobkhodimosti: monografiya. Tyumen: Tyumenskiy institut povysheniya kvalifikatsii sotrudnikov MVD Rossii, 2015. 156 p. (In Russian)
9. Kramnik A. N. Administrativno-deliktnoye pravo. Obshchaya chast': posobiye dlya studentov vuzov. Minsk: Tesei, 2004. 288 p. (In Russian)
10. Shveyger A. O. Problemy realizatsii neobkhodimoy oborony ot administrativnykh pravonarusheniy. Sibirskiy yuridicheskiy vestnik, 2022, no. 4, pp. 29–35. (In Russian)
11. Slutsky I. I. Neobkhodimaya oborona i krainnyaya neobkhodimost' v sovetskom ugolovnom prave. Uchenyye zapiski Leningradskogo universiteta, 1951, no. 199, pp. 161–235. (In Russian)
12. Kirichenko V. F. Osnovnyye voprosy ucheniya o neobkhodimoy oborone v sovetskom ugolovnom prave. Moscow–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1948. 107 p. (In Russian)
13. Pugacheva T. I. Administrativnoye pravo: uchebno-metodicheskiy kompleks dlya studentov spetsial'nosti 1-24 01 02 "Pravovedeniye". Part 2. Novopolotsk: PGU, 2007. 272 p. (In Russian)
14. Zhdanova N. R. Samozashchita prav i svobod v administrativnykh pravootnosheniyakh. Derzhavinskiy forum, 2018, no. 5, pp. 9–17. (In Russian)
15. Apanasenko O. N., Malyukov S. G. Samozashchita v administrativnom prave: novoye v zakonodatel'stve. Evraziyskiy soyuz uchenykov, 2015, no. 4–9 (13), pp. 31–32. (In Russian)

Завен Смбатян

Начальник отдела по расследованию дел об административных правонарушениях юридического управления аппарата мэрии Еревана, преподаватель юридического факультета Европейского университета Армении, кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Совершение правонарушения в состоянии крайней необходимости или необходимой обороны как обстоятельство, исключающее административную ответственность

В данной научной статье автор рассматривает институты необходимой защиты и крайней необходимости как обстоятельства, исключающие административную ответственность. Проанализированы их правовая природа, условия применения и возникающие в их рамках сочетания с принципом соразмерности. В статье эти два института рассматриваются как правовые механизмы самозащиты, обеспечивающие баланс правовых ценностей и позволяющие исключить административную ответственность в случаях, когда действия лица были направлены на защиту высшего правового блага.

Одновременно подчеркивается, что указанные институты не ограничиваются лишь формальными основаниями, исключающими ответственность, а выступают как ценностно-ориентированные регулятивные механизмы внутри правовой системы, которые позволяют оценивать поведение не только с точки зрения его внешнего противоправного проявления, но и с учетом ситуационной необходимости и социальной оправданности.

Ключевые слова: административная ответственность, необходимая защита, крайняя необходимость, правонарушение, соразмерность, самооборона.

Zaven Smbatyan

Head of the Department for Investigation of Cases of Administrative Offenses
of the Legal Department of the Yerevan Municipality,
Lecturer at the Faculty of Law of the European University of Armenia,
PhD in Law

SUMMARY***The commission of an offense in a state of extreme necessity or necessary defense as a circumstance excluding administrative liability***

In this scientific article, the author considers the institutions of necessary protection and extreme necessity as circumstances that exclude administrative responsibility. Their legal nature, conditions of application and combinations arising within their framework with the principle of proportionality are analyzed. In the article, these two institutions are considered as legal mechanisms of self-defense, providing a balance of legal values and allowing to exclude administrative responsibility in cases when the actions of a person were aimed at protecting the highest legal good.

At the same time, it is emphasized that the aforementioned institutions are not limited to merely formal grounds excluding liability, but function as value-oriented regulatory mechanisms within the legal system, which allow for the assessment of conduct not only in terms of its external unlawful manifestation, but also in light of situational necessity and social justification.

Key words: administrative responsibility, necessary protection, extreme necessity, violation, proportionality, self-defense.

Բնագիրը ներկայացվել է 13.05.2026թ.
Ընդունվել է տպագրության 27.05.26թ.